

УЖИВАННЯ ПОДВІЙНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ У статті описано та проаналізовано випадки вживання подвійного заперечення у латинській мові зі збереженням заперечного значення та залежно від позиції заперечного маркера «non». Ключові слова: латинська мова, заперечення, подвійне заперечення, заперечний маркер. The article describes and analyses cases of using of double negation in Latin with saving of negative meaning and depending on the position of negative marker «non». Key words: Latin, negation, double negation, negative marker.

Лінгвістичне заперечення належить до складних мовних категорій, воно пронизує всю лексику та граматику, має різні засоби та способи вираження та складну семантико- синтаксичну структуру. Заперечення – одна з мовних категорій, що слугує для опису дійсності, відіграє величезне значення у процесі спілкування, є однією з основних розумових операцій. Актуальність обраної теми пов'язана з існуючими у сучасному романознавстві різних поглядів та протиріч у трактуванні статусу категорії заперечення та способів її вираження в романських, та, передусім, у латинській мові як основі романських мов, насамперед це стосується статусу подвійного заперечення. Метою нашої наукової розвідки є вивчення випадків уживання подвійного заперечення у латинській мові. Предметом є власне категорія негачії у латині. У класичній латині заперечні речення були монологічними, тобто у загальнозаперчених реченнях допускалося вживання тільки одного заперечного елемента, введення ж другого призводило до їхнього взаємного знищення; таку особливість граматики називали формулою *duplex negatio affirmat* [3 с. 120–121], що не може бути пов'язаним, за висловом Я. Вакернагеля, із ощадливою натурою римлян [14, с. 300]. Питання про такий логічний (математичний) характер латинської мови не виступало предметом спеціальних досліджень. У граматиках латинської мови принцип взаємознищення двох заперечень констатується як само по собі зрозумілим, проте факти відхилення у народній латині дають привід для висунення припущення щодо плеоназму заперечення в розмовній формі мови. Уява про те, що вживання кількох заперечних засобів у межах одного речення обов'язково є плеоназмом і зумовлено емоційністю висловлення може виникати тому, що до полінегативних речень ставилися із точки зору монологічної класичної латини. Отже, коли

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

22

в класичній латині два заперечних елемента з'являються в одній фразі, вони послаблюються, і речення інтерпретується як позитивне. Поєднання заперечних займенників і прислівників із запереченням *non* призводить до взаємного усунення заперечень, і при цьому позитивне значення залежить саме від позиції заперечної частки. Ми спробували поєднати приклади вживання подвійного заперечення із *non* у латині і розрізнити їхнє значення залежно від розташування цього заперечного елемента: Таблиця 1.2. Значення подвійного заперечення залежно від позиції *non* Препозиція *non* Постпозиція *non* *Non nemo* = *aliquis* – хтось *Non nihil* = *aliquid* – щось *Non numquam* = *aliquando* – іноді *Non nusquam* = *alicubi* – десь *Non nullus* = *aliqui-* якийсь = *aliquis* – хтось *Nemo non* = *omnis* – будь-який, усілякий *Nullus non* = *omnes* –

кожен, кожний *Nihil non = omnia* – усі *Numquam non = semper* – завжди *Nusquam non = ubique* – усюди

Бачимо із наведених у таблиці випадків значень подвійного заперечення, що залежно від сполучуваності заперечних елементів визначаються різні ступені послаблення: за твердженням М. Бассольса де Клімента, наприклад, постпозиція *non* по відношенню до іншого заперечного елемента призводить до повного знищення заперечного значення, у протилежному випадку отримується часткове чи обмежене ствердження [5, с. 51–53], до того ж, у разі передування *non* іншому заперечному елементу, створюється сприйняття універсальності змісту, у разі ж слідування – екзистенційності [6, с. 5]. Передування *non* заперечним словам М. Бреа пояснює по-перше посиленням заперечення у випадку його послаблення, по-друге – як літоту [7, с. 154]. Латиністи мають спільну думку, що накопичення заперечень пояснюється наміром посилити висловлювання і зробити його більш енергійним, та відносять полінегативні поєднання до плеоназмів, характерних для розмовної мови, особливо малограмотних та неосвічених людей, наприклад, за позначеннями К. В. Ламіної, Ф. Штольц і А. Шмальц у «Латинській граматиці» пишуть, що те, що два заперечення не знищують одне одне, а вживаються у значенні посиленого заперечення, у всіх мовах властиве народному мовленню [4, с. 110]. Незважаючи на вищезазначену формулу *duplex negatio affirmat*, є ряд випадків, які збереглися у романській мові, у яких подвійне заперечення зберігає заперечне значення, особливо в розмовній латинській мові у класичний і посткласичний періоди, та з особливою інтенсивністю у період занепаду [6, с. 6; 13, с. 126]. Більшість прикладів відповідають схемі *neque* + інші слова + заперечення: *neque ea nunc ubi sit nescio*. Та зустрічаються й інші випадки: *iura te non nociturum nemini* (Plauto); *neminem nihil boni facere oportet* (Petronio). М. Діас і Діас у «Антології народної латини» наводить додаткові схеми подвійного заперечення із збереженням власне заперечного значення: *non ... nihil* [9, с. 42], *ne ... non* [9, с. 77], *nes ... nusquam* [9, с. 175]. Перевага, яка віддавалася класичній чи народній конструкції заперечення, залежала від ступеня освіченості автора та знання ним норм літературної латини, проте подвійне заперечення у тексті Цицерона розглядається як використання особливостей фамільярного мовлення для надання емоційності висловлення: *Debet Epicrates nummum nullum nemini* [4, с. 111]. Взагалі, наприкінці існування Римської імперії у народній латині звороти типу *non respondet nihil* «нічого не відповідає», *nes facio nihil* «нічого не роблю» стають загальновживаними, зрештою тип *non vidi neminem* «я нікого не бачив» закріпився у романських мовах: рум. *nu văzui pe nemine*, іт. *non ho veduto nessuno*, ісп. *no he visto a nadie*, порт. *não tenho visto nenhum*, ст.-фр. *nul n'ai vëu* [1, с. 106], до того ж надмірність заперечення мала місце у випадках, коли між дієсловом та заперечуваним словом знаходилися інші

лексичні одиниці – заперечення з'являється два рази перед словом, що заперечується, та перед дієсловом [2, с. 216]. У всіх випадках уживання терміни негативної (заперечної) полярності, через появу заперечного маркера, функціонують як терміни слабкої полярності [6, с. 7]. Такі терміни послабленої полярності є семантично подвійними (оскільки можуть набувати як позитивне так і

негативне значення), що було однією із причин, які сприяли лексичним змінам у процесі переходу латини в романські мови. У випадку кастильської мови, зникають неозначені *quis, quisquam*, заперечні *nemo, nihil, nullus*, між тим як, наприклад, *aliquis*, із позитивним значенням переходить у *alguien, algo*. Такими є основні характеристики, які визначають функціонування подвійного заперечення у латині. Як було відмічено, у ній уже існували випадки появи кількох заперечних елементів, що все ж-таки не давало місце ствердженню; ці приклади, як пояснює Е. Льоренс, пов'язані з впливом на латину синтаксису грецької мови, багату на заперечення [11, с. 18]. П. Молінееллі розглядає подвійне заперечення зі збереженням заперечного значення у латині як константу, яку можна знайти у різні періоди розвитку латини і в різних типах документів, як от у джерелах народної латини (надписи, глоси, схоії) та у філософських трактатах високого стилю із прагматичним значенням миттєвого висвітлення заперечення, а також для посилення самого заперечного значення [12, с. 627]. Це, звичайно не передбачає, що функціонування подвійного заперечення у латині та в романських мовах підпорядковується однаковим правилам. Його вживання у латині пояснюється прагматичними механізмами експресивності, а в романських мовах воно є повністю граматизованим [12, с. 630]. Латинські мононегативні загальнозаперечні речення будувалися за двома моделями: у першому випадку заперечна придієслівна частка сполучалась із позитивними займенниками і прислівниками *quisquam, quidquam, ullus, unquam, usquam*, використання яких у заперечному реченні було вторинним (вони залишилися із незаперечних речень); у другому випадку формально позитивне дієслово поєднується із заперечними займенниками і прийменниками *nemo, nihil, nullus, numquam*, які виконували функцію предикативного заперечення і позначали все речення як загально заперечне [4, с. 114]. У першій моделі заперечення надається дієслову, у другій воно з'єднано з тими формами, що історично приєднали до себе частку *ne* (*nemo* ← *ne + homo*, *nihil* ← *ne + hilum*, *nullus* ← *ne + ullus*, *numquam* ← *ne + unquam*, *usquam* ← *ne + usquam*). Отже, в історії латини проявляється дві тенденції: зближувати заперечення із дієсловом і надавати заперечення тим словам, які мають здатність його приєднати. Цей факт може свідчити про те, що подвійне заперечення виникає у результаті поєднання двох тенденцій у межах одного речення [10, с. 71; 14, с. 299]. Б. Дельбрюк припускає, що злиття заперечення із неозначеними займенниками і поява подвійного заперечення взаємопов'язані [8, с. 39]. Виходячи із попередніх свідчень граматистів про наявність полінегативних побудов починаючи з архаїчного періоду, а також із досліджень М. Бассольс де Клімента про те, що конструкція із двома запереченнями із заперечним значенням була доволі поширеною у народно-розмовному мовленні; вона спорадично виникає у класичний і посткласичний періоди, а також використовується у занепадній латині [5, с. 53], можна підсумувати, що подвійне заперечення та полінегативна структура заперечних речень проявляється на всіх етапах розвитку латинської мови, романські ж мови розвивали латинський спадок. Таким чином, можна зробити висновок, що вивчення універсальної категорії заперечення в романістиці має безсумнівну актуальність, а перспективою подальшої наукової розвідки є дослідження її реалізації в іспанській мові.

ЛІТЕРАТУРА 1. Бурсье Э. Основы романского языкознания: Пер. с фр. / Под ред., с предисл. и примеч. Д. Е. Михальчи. – 3-е изд. – М : Изд-во ЛКИ, 2008. – 680 с.

2. Кортеляну Н. Г. Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. – М : Наука, 1974. – 304 с. 3. Ламина К. В. О внутренних закономерностях развития формулы отрицания от латыни к испанскому языку (историко-типологические параллели) // Исследования по романской филологии, серия «Древняя и новая Романия». Вып. 2, Л : Изд-во Ленинградского ун-та. С. 120–129. 4. Ламина К.С. Семантика и структура отрицательных предложений в испанском языке XII–XX вв. / К. В. Ламина. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. – 168 с. 5. Bassols de Climent M. Sintaxis latina. Vol. 2. 4-a reimpresión. – Madrid : C.S.I.C, 1973. – 420 p. 6. Batllori M. Semántica y sintaxis de los términos negativos en su evolución diacrónica [Электронный ресурс] / M. Batllori, I. Pujol, C. Sánchez. – 15 p. – доступу до статті: 7. <http://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/3947/SemanticaSint...> 8. Brea M. En torno a ne- como primer elemento de una serie de vocablos con sentido negativo. – Madrid. Emérita 47 (1), 1979. – P. 149–159. 9. Delbrück B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen / Berthold Delbrück. Theil II. – Strassburg : Trübner, 1897. – 560 s. 10. Díaz y Díaz M. C. Antología del latín vulgar (2a edición). – Madrid : Gredos, 1981. – 320 p. 11. Jespersen O. Negation in English and other languages. – København: Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1917. – 151 p. 12. Llorens E. L. La negación en español antiguo con referencia a otros idiomas / Eduardo L. Llorens // Anexo XI de la Revista de la filología española. – Madrid: Molina, 1929. – 198 p. 13. Molinelli P. Double negation from latin to italian // Subordination and Other Topics in Latin. Proceedings of the Colloquium on Latin Linguistics. (Bologna, 1–5 April 1985) [ed. G. Calboli]. – Amsterdam / Philadelphia : J. Benjamins Publishing Company, 1985. – P. 611–633. 14. Rueda Rueda M. El tratamiento de la negación en las gramáticas latinas [Электронный ресурс] / Mercedes Rueda Rueda. – Contextos, XV/29–30, 1997. – P. 109–134. – Режим доступу до статті : dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/98054.pdf - 15. Wackernagel J. Vorselungen über Syntax mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch / Jacob Wackernagel. 2 Auflage. – Basel : Birkha user, 1928. – 354 s.